

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.4

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМЕЖУВАННЯ НЕМІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ВІД МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ ТА ІНШИХ ПОРУШЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ (ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ)

FEATURES OF EXCLUSION OF NON-INTERNATIONAL ARMED CONFLICTS FROM MASTER PROBLEMS AND OTHER PERSONAL DISORDERS (PRACTICAL VALUE)

Дахно О.Ю.,

*студент Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Статтю присвячено питанням відмежування неміжнародних збройних конфліктів від масових заворушень та інших порушень громадського порядку. Аналізуються головні відмінності неміжнародних збройних конфліктів від масових заворушень та практичні наслідки цих відмінностей.

Ключові слова: неміжнародні збройні конфлікти, масові заворушення, порушення громадського порядку, Протокол II до Женевських конвенцій.

Статья посвящена вопросам отграничения немеждународных вооруженных конфликтов от массовых беспорядков и других нарушений общественного порядка. Анализируются главные отличия немеждународных вооруженных конфликтов от массовых беспорядков и практические последствия этих различий.

Ключевые слова: немеждународные вооруженные конфликты, массовые беспорядки, нарушение общественного порядка, Протокол II к Женевским конвенциям.

The article is devoted to issues of distinguishing non-international armed conflicts from the riots and other violations of public order. The main differences between non-international armed conflicts from the riots and the practical consequences of these differences are analyzed.

Key words: non-international armed conflicts, mass riots, violations of public order, Protocol Additional to the Geneva Conventions (Protocol II).

Актуальність теми дослідження. За відсутності великомасштабних війн дуже велику небезпеку починають становити внутрішньодержавні (неміжнародні) збройні конфлікти. Вони виникають зараз у багатьох країнах та нищать їхню економіку, забирають людські життя, руйнують звичайне життя громадян та інфраструктуру країни. В сучасних умовах прослідковується тенденція щодо локалізації конфліктів, характерною ознакою яких є їх перехід з глобального рівня на регіональний або локальний. У зв'язку з цим доцільним вважається дослідження правового регулювання збройних конфліктів на внутрішньодержавному (неміжнародному) рівні з метою їхнього відмежування від суто кримінальних правопорушень, таких як масові заворушення тощо.

Актуальність теми пояснюється питанням, норми якого права (міжнародного чи внутрішнього) слід застосовувати до учасників збройного конфлікту. Якщо учасники збройного конфлікту є комбатантами, то до них мають бути застосовані положення Женевських конвенцій, а якщо вони є терористами чи кримінальними злочинцями, то має застосовуватися Кримінальний кодекс країни. До того ж вивчення питання щодо відмежування збройного конфлікту неміжнародного характеру

від масового заворушення має вирішити практичне питання щодо того, чи повинні були учасники збройного конфлікту дотримуватися вимог міжнародного права, та чи були ними скоєні військові злочини.

Ступінь дослідженості. Збройні конфлікти неміжнародного характеру вивчали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Е.Е. Кузьмін, Г.-П. Гассер, Д. Шиндлер, М. Сассолі та ін. Проте розробка відмінностей від збройних конфліктів неміжнародного характеру, масових заворушень та інших порушень громадського порядку ще й досі залишається актуальною.

Метою статті є вивчення та аналіз видів збройних конфліктів, зокрема, відмежування неміжнародних (внутрішньодержавних) збройних конфліктів від масових заворушень та інших порушень громадського порядку.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року [1], збройні конфлікти неміжнародного характеру – це конфлікти, які відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами,

які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати норми міжнародного права, зокрема, вказаний Протокол.

Отже, міжнародне право вказує на такі риси збройного конфлікту неміжнародного характеру:

1) конфлікт відбувається на території певної країни, не виходячи за її межі, тобто не виходячи за міжнародно визнані територіальні кордони країни;

2) в конфлікті мають брати участь певні суб'єкти – збройні сили країни або інші групи, які мають бути організованими та озброєними й такими, що перебувають під відповідальним командуванням. Поняття відповідального командування означає, що збройні сили сторони, що перебуває в конфлікті, складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи владою, не визнаними супротивною стороною. Такі збройні сили підпорядковані внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів.

Поняття відповідального командування не означає, що таке командування повинно бути законним або «добропорядним». Досить щоб воно мало здатність контролю і встановлювало режим внутрішньої дисциплінарної системи для комбатантів;

3) збройні сили у збройному конфлікті неміжнародного характеру повинні контролювати певну частину території країни, в якій точиться збройний конфлікт. Цей контроль, вочевидь, виражається в тому, що ці збройні сили користуються ресурсами певної території, встановлюють на ній відповідний режим, й у разі повстанських загонів така територія виходить з-під контролю законної влади країни;

4) цей контроль надає збройним силам змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати норми міжнародного права. При цьому не є важливим, застосовують відповідні збройні сили норми міжнародного права чи ні, головне – що в них є фізична можливість такі норми права застосовувати.

Кілька визнаних у міжнародних колах авторів також пропонували свої коментарі щодо того, що повинно вважатися неміжнародним збройним конфліктом. Зауваження цих дослідників мають значення насамперед для конфліктів, які не відповідають критеріям, передбаченим у Додатковому протоколі II. Зокрема, в них пропонуються корисні елементи для забезпечення застосування гарантій, передбачених у загальній статті 3 до Женевських конвенцій 1949 р.

На думку Г.-П. Гассера, в принципі, всіма визнається, що «неміжнародний збройний конфлікт є збройною конфронтацією, яка має місце на території держави між урядом, з одного боку, і збройними повстанськими групами, з іншого. [...] Іншим випадком є розпад всієї структури державної влади

в країні, в результаті чого різні групи ведуть одна із одною боротьбу за владу» [3, с. 67].

Д. Шиндлер також пропонує докладне визначення: «Військові дії повинні вестися силою зброї і бути настільки напруженими, щоб уряд був змушений використовувати проти повстанців свої збройні сили, а не просто сили поліції. По-друге, в тому, що стосується повстанців, військові дії повинні мати колективний характер, тобто вони повинні вестися не просто окремими групами. Крім того, повстанці повинні мати мінімальну організацію. Їх збройні сили повинні знаходитися під відповідальним командуванням і бути в змозі виконувати мінімальні гуманітарні вимоги» [5, с. 147].

М. Сассолі вважає, що навіть конфлікти, які розповсюджуються на території декількох держав, не завжди можна вважати міжнародними. Вчений посилається на той факт, що статті 1 і 7 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди поширюють на сусідні держави юрисдикцію цього трибуналу, а цей трибунал повинен, серед іншого, забезпечити дотримання права неміжнародних збройних конфліктів. Отже, внутрішні конфлікти відрізняються від міжнародних збройних конфліктів лише сторонами, які беруть в них участь, а не територіальною сферою поширення конфлікту [4, с. 8, 9].

Таким чином, вбачається, що більшість знаних зарубіжних дослідників відносить до неміжнародних збройних конфліктів конфлікти, що виникають між законною владою держави та організованими збройними формуваннями (повстанцями, сепаратистами тощо), відмежовуючи від таких конфліктів ситуацію, за якої стався фактично остаточний розпад державної влади, й декілька угруповань борються за владу над територією та населенням країни. У зв'язку із цим Міжнародний Комітет Червоного Хреста надає таке визначення неміжнародного збройного конфлікту: «Неміжнародний збройний конфлікт – це тривалі збройні зіткнення між урядовими збройними силами і силами однієї або декількох збройних груп або між такими групами, що виникають на території держави-учасниці Женевських конвенцій. Озброєна конфронтація повинна досягти певного мінімального рівня інтенсивності, і сторони, які беруть участь в конфлікті, повинні продемонструвати мінімум організації» [6]. Бачимо, що в цьому випадку до уваги беруться:

- тривалість збройних зіткнень;
- наявність однієї або декількох збройних груп, між якими йдуть зіткнення (однією з таких груп можуть бути урядові збройні сили);
- конфронтація має досягти певного рівня інтенсивності;
- учасники конфронтації мають бути певною мірою організованими;
- держава, на території якої виникають збройні сутички, має бути учасницею Женевських конвенцій.

Разом з цим ч. 2 ст. 1 Протоколу II зазначає, що порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як

безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, не є збройними конфліктами [1].

В сучасних умовах еволюції конфліктних ситуацій, з появою нових видів збройних протистоянь вважається за необхідне пошук та синтез нових, більш чітких критеріїв щодо встановлення наявності або відсутності конфлікту, а також його виду. Не дивлячись на функціональне розмежування, сьогодні для врегулювання конфліктів навіть з більш низьким рівнем інтенсивності влада може задіяти збройні сили. Такими прикладами можуть слугувати ситуації внутрішньої напруженості, безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру [7, с. 198].

Так, наприклад, влітку 2013 року через згвалтування та побиття дівчини натовп здійснив напад на райвідділок міліції у селищі Врадіївка. У результаті в райвідділку були виламані двері та ворота внутрішнього двору, розбиті вікна, пошкоджені службові автомобілі. Штурмувальники кидали у вікна пляшки, пустили в хід петарди, сльозогінний газ і навіть «коктейлі Молотова». У відповідь правоохоронці, які забарикадувалися в приміщенні, застосували сльозогінний газ і, за певними даними, вогнепальну зброю [8]. Проте ці дії називають не збройним конфліктом, а «масовими заворушеннями».

В Україні кримінально караною є організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях (ч. 1 ст. 294 Кримінального кодексу України) [2]. Організація масових заворушень як діяння утворює об'єктивну сторону першої форми складу цього злочину. Активна участь у такому злочині, як масові заворушення, утворює його другу форму. Відповідно, до кримінальної відповідальності за масові заворушення обов'язково мають притягуватись не тільки безпосередні їх учасники, а й насамперед їх організатори, у тому числі ті, які не беруть безпосередньої участі в масових заворушеннях, а розробляють плани, здійснюють провокації масових заворушень, забезпечують фінансування або матеріальне забезпечення їх учасників тощо.

Від масових заворушень слід відрізнити групове порушення громадського порядку. Відповідно до ст. 293 Кримінального кодексу (КК) України груповим порушенням громадського порядку є організація групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях [2].

На практиці заворушення зазвичай являють собою акти порушення громадського порядку, супроводжувані актами насильства. Не завжди буває відомо, коли окремі інциденти, такі як збори, мітинги, демонстрації, масові виступи, окремі акти

насильства, набувають більш-менш систематичного характеру, за якого вони визначаються як заворушення або напруженість. Однак очевидно, що такий систематичний характер ставить серйозні проблеми перед владою в частині забезпечення громадської безпеки та правопорядку. Заворушення і напруженість можуть, зрештою, привести до ситуацій, що загрожують безпеці держави і змушують уряд оголосити надзвичайний стан [7, с. 198].

Таким чином, вбачається, що відрізнити неміжнародні збройні конфлікти від масових заворушень подекуди буває досить важко. Але, на нашу думку, межа має проходити у таких ключових моментах:

1) за суб'єктною стороною – наявність під час неміжнародного збройного конфлікту одного або декількох організованих збройних угруповань під відповідальним командуванням. Під час масових заворушень зазвичай діє неорганізований або напіворганізований натовп (як було вказано у вже наведеному прикладі із Врадіївкою). Натомість під час збройних конфліктів, наприклад, у Нікарагуа діяли озброєні загони, які перебували під відповідальним командуванням, мали внутрішню дисципліну та діяли за заздалегідь визначеним планом.

Досить часто можна побачити ситуацію, коли мирний мітинг переростає у масові заворушення. Проте у такому разі натовп або у більшості своїй неозброєний, або озброюється під час заворушень. Натомість у збройному конфлікті обидві сторони є озброєними із самого початку;

2) контроль над певною частиною території країни. Під час повстання у Республіці Ічкерія Російської Федерації повстанці контролювали певну частину країни та докладали зусиль заради того, щоб зберегти та покращити цей контроль. Натомість у ситуації із заворушеннями у Врадіївці натовп вочевидь не мав на меті контролювати територію селища: коли ситуація стабілізувалася, люди розійшлися по домівках, не перешкоджаючи озброєним формуванням, які належали законній владі, контролювати територію, на якій відбувся конфлікт;

3) систематичність (безперервність) та поодженість воєнних дій. Під час масових заворушень та групового порушення громадського порядку особи, які беруть в цьому участь, зазвичай не мають на меті здійснювати ці дії систематично та безперервно. В такому разі ми можемо ще казати й про мету, яку переслідують особи, що беруть участь у масових заворушеннях, та особи, що намагаються розв'язати збройний конфлікт. Зазвичай ця мета є різною. Особи, що беруть участь у масових заворушеннях, часто роблять це або з хуліганських та корисливих міркувань, або з метою «достукатися» до влади, донести до її представників певну думку, певне бажання. Тобто у разі масових заворушень метою може бути, як це не парадоксально звучить, зав'язати діалог з владою, яка, на думку учасників заворушень, не прислухається до їхніх вимог. У разі збройного конфлікту протистояння з владними структурами досягає такої інтенсивності, що учасники конфлікту вже не намагаються встановити

діалог, адже він, на їх думку, ні до чого корисного не призведе. Вони або намагаються повалити державну владу, або (у разі, коли в країні діє декілька збройних угруповань) намагаються встановити власну владу на якомога більшій території. Учасники масових заворушень в будь-якому разі не мають на меті бажання встановити власну владу та користуватися її благами на певній території.

Звісно, не можна виключати ситуації, коли групу порушення громадського порядку переростає із часом у масові заворушення, а згодом – у відкрите збройне протистояння всередині країни. Але це зазвичай відбувається не відразу. Зокрема, дуже короткий часовий проміжок між масовими заворушеннями на Сході України та збройним протистоянням із сепаратистськи настроєними угрупованнями дозволяє казати про зарубіжну допомогу цим угрупованням та, відтак, про наявність не внутрішнього, а міжнародного збройного протистояння на Сході України.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зауважити, що поняття міжнародного збройного конфлікту надане у Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. Таким чином, міжнародний збройний конфлікт також врегульований нормами міжнародного права, які сторони протистояння мають враховувати та виконувати під час перебігу конфлікту.

Натомість міжнародне право війни практично усувається від правового регулювання епізодів,

пов'язаних із порушенням внутрішнього порядку та виникненням обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, які, на думку авторів Женевських конвенцій та Протоколів до неї, не є збройними конфліктами. Не можна сказати, що таким діям міжнародне право зовсім не приділяє уваги, проте вони мають вирішуватися на підставі загальних гуманітарних документів, таких як Декларація прав людини, Європейська Конвенція із прав людини тощо.

Неміжнародні збройні конфлікти зазвичай відрізняються від безпорядків, внутрішньої напруженості та інших актів аналогічного характеру за такими ознаками: 1) наявність під час міжнародного збройного конфлікту одного або декількох організованих збройних угруповань під відповідальним командуванням; 2) контроль збройного угруповання над певною частиною території країни; 3) систематичність (безперервність) та погодженість воєнних дій. Факультативною ознакою може також слугувати мета учасників протистояння: в учасників безпорядків та масових заворушень вона, як правило, інша, аніж в учасників збройного конфлікту.

Перспективи подальших досліджень. Вважаємо за потрібне подальші дослідження вести у дусі імплементації міжнародного права у законодавство України. На нашу думку, у законодавчому порядку варто відокремити поняття ситуацій внутрішньої напруженості від масових заворушень (безпорядків) та інших актів аналогічного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. База діючого законодавства. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200.
2. Кримінальний кодекс України. Офіційний сайт Верховної Ради України. База діючого законодавства. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print>.
3. Gasser, H.P. International Humanitarian Law: an Introduction, in: Humanity for All: the International Red Cross and Red Crescent Movement, H. Haug (ed.), Paul Haupt Publishers, Berne, 1993. P. 3–92.
4. Sassoli, M. "Transnational Armed Groups and International Humanitarian Law", Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard University, Occasional Paper Series, Winter 2006, Number 6–46.
5. Schindler, D. The Different Types of Armed Conflicts According to the Geneva Conventions and Protocols, RCADI, Vol. 163, 1979-II, 164 p.
6. Как определяется в международном гуманитарном праве термин «вооруженный конфликт»? Экспертное заключение Международного Комитета Красного Креста. Март, 2008 г. URL: <https://www.icrc.org/ru/download/file/51020/armedconflictdefinition.pdf>.
7. Кузьмін Е.Е. Щодо критеріїв визначення збройних конфліктів: їх значення для кваліфікації та типології конфліктних ситуацій. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 195–201.
8. Швець А. Народ проти міліції: хроніка подій у Вradіївці. BBC News. Україна. 2013. 2 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2013/07/130702_vradiivka_protests_ko.